

ARTICLES CENTRALS

Reptes i desafiaments de la Comissió de la Veritat de Colòmbia

Alejandro Valencia Villa

Advocat, consultor i professor en drets humans, dret humanitari i justícia transicional

El punt 5 de l'acord final per a la fi del conflicte i la construcció d'una pau estable i duradora subscrit el 24 de novembre de 2016 entre el govern de Colòmbia i les Forces Armades Revolucionàries de Colòmbia-Exèrcit del Poble (FARC-EP) fa referència a les víctimes del conflicte armat. Aquest punt estableix un sistema integral de veritat, justícia, reparació i no repetició, incloent la jurisdicció especial per a la pau i compromís sobre drets humans. Aquest sistema té com a objectius la satisfacció del dret de les víctimes, la rendició de comptes, la no repetició, l'enfocament territorial, la seguretat jurídica, la convivència i la reconciliació i la legitimitat. Els seus components són la comissió per a l'esclariment de la veritat, la convivència i la no repetició (d'ara endavant la Comissió de la Veritat); la unitat especial per a la recerca de persones donades per desaparegudes en el context i a raó del conflicte armat; la jurisdicció especial per a la pau; les mesures de reparació integral per a la construcció de la pau i les garanties de no repetició.

La Comissió de la Veritat prevista en els acords tindrà una durada de tres anys i tindrà una fase preliminar de sis mesos per preparar tot allò necessari per al seu funcionament. No s'assenyala un període exacte d'investigació i seria la mateixa comissió qui l'estableixi, podent fixar un període contextual més ampli i un d'esclariment més curt. Com a objectius centrals, haurà de contribuir a l'esclariment dels fets, promoure i contribuir al reconeixement de les víctimes i promoure la convivència als territoris. Tindrà onze comissionats, dels quals només tres podran ser estrangers. Els esforços de la comissió estaran centrats a garantir la participació de les

víctimes i podrà celebrar audiències públiques; aclarirà les pràctiques i fets que constitueixen greus violacions de drets humans i greus infraccions del dret internacional humanitari; comptarà amb enfocaments territorial, diferencial (esmenta els pobles indígenes) i de gènere, així com dels impactes de les violacions; establirà reconeixements voluntaris de responsabilitats individuals i col·lectives; serà un mecanisme extrajudicial, però assegurarà als que hi participin degudes garanties i un tracte no discriminatori; haurà d'implementar una estratègia de difusió, pedagogia i relacions amb els mitjans de comunicació; elaborarà un informe final i prendrà mesures per preservar els arxius una vegada finalitzat la seva feina ; i es crearà un comitè de seguiment i monitoratge a la implementació de les recomanacions.

“ Les víctimes han de ser les protagonistes de la comissió; ningú no pot parlar en el seu nom i ningú no els pot robar la paraula ”

El passat 5 d'abril es va expedir el decret presidencial que crea la Comissió de la Veritat, que transcriu els objectius, els criteris orientadors, el mandat i les funcions assenyalats en l'acord de pau. El més nou del decret fa referència a l'accés a la informació, en particular com serà l'accés a la informació reservada i a les funcions que han de complir el president, el secretari general i el ple dels comissionats.

Diversos reptes i desafiaments es discerneixen en el curt termini per a la conformació, estructuració i funcionament complets d'aquesta Comissió de la Veritat. El primer passa per la designació dels onze comissionats i comissionades que no només garanteixin la seva independència, autonomia i imparcialitat, sinó que tinguin prou sensibilitat per prioritzar les demandes de les víctimes i demostrin un compromís pel respecte i garantia dels drets humans. Així mateix, que el personal que treballarà en l'esmentada comissió tingui aquests mateixos perfils. S'espera que el procés de postulacions, selecció i designació de les comissionades i comissionats es realitzi durant el segon i tercer trimestre de 2017, amb el propòsit que la comissió comenci les seves tasques tan aviat com sigui possible. Tant de bo cap a principis de l'any 2018 la

comissió obri les seves portes, la qual cosa implicaria que prèviament hagi esgotat la seva etapa preliminar en què haurà de definir la seva metodologia, el desplegament territorial a les diverses regions del país i iniciar una àmplia campanya pedagògica per convocar les víctimes del conflicte armat colombià perquè s'apropin a oferir els seus testimonis.

La centralitat de les víctimes és el fonament prioritari per a la feina de la futura comissió. Elles han de ser les protagonistes. És sobretot a elles a qui s'ha d'escoltar perquè qui explica és qui acaba fent història i per això són les víctimes qui l'han d'explicar. La recollida de testimonis, individuals i col·lectius, i les audiències públiques, són eines metodològiques cabdals per a aquest procés. Ningú no pot parlar en nom de la víctima i ningú no li pot robar la paraula.

“ És d'esperar que els qui van cometre els fets de violència contribueixin de manera efectiva explicant la veritat i demanant perdó ”

El període dels anys objecte d'investigació ha de ser prou ampli perquè estigui conforme amb la gravetat de la violència política. Encara que el període que emmarqui les violacions de drets humans i infraccions del dret internacional humanitari per a la recollida de testimonis pugui ser menor que el d'un context més general, l'esmentat període ha de ser prou extens per incloure el major nombre possible de víctimes. No es compadeix amb el passat de violència un lapse de temps que no compleixi amb les expectatives d'aclarir el major nombre possible de fets. A més, s'han d'investigar les violacions més greus ocorregudes durant el conflicte armat que van vulnerar els drets a la vida, a la integritat personal i sexual, a la dignitat personal i a la llibertat personal, així com analitzar els casos més paradigmàtics que per la seva massivitat i impactes formen part de la història recent de Colòmbia.

Garantir els diversos enfocaments que ha de tenir la comissió no és tasca fàcil en un país que durant diverses dècades ha tingut milers de víctimes al llarg i ample del

territori, on no s'ha respectat el gènere, l'edat, la raça, les ètnies, les opinions polítiques, entre d'altres. No només aquests enfocaments han d'estar circumscrits als fets, sinó també als impactes i a les diverses formes d'afrontament, així com a la inclusió d'una metodologia diferencial.

Encara que la comissió sigui un mecanisme extrajudicial, això no és un obstacle perquè pugui establir responsabilitats dels qui van perpetrar les violacions. Tant de bo la comissió pugui avançar més que altres comissions oficials que ha tingut l'Amèrica Llatina en desvelar la veritat dels victimaris. Responsabilitats institucionals, individuals, col·lectives, nacionals i internacionals formen part d'aquesta funció d'esclariment. És d'esperar que els qui van cometre els fets de violència, si pensen ser afavorits amb les mesures de justícia que inclou l'acord de pau, contribueixin de manera efectiva explicant la veritat, assumint la seva responsabilitat i demanant perdó.

“ La Comissió de la Veritat disminueix almenys un nombre rellevant de mentides que hi ha en contextos de greus violacions de drets humans ”

L'informe final ha de ser prou comprensiu perquè pugui oferir una veritat oficial del que ha succeït a Colòmbia durant el conflicte armat. El seu contingut no pot reduir-se simplement a la confrontació armada entre el govern nacional i les FARC-EP, sinó que ha d'incloure l'esclariment de fets perpetrats per altres actors com és el cas dels grups paramilitars i altres organitzacions guerrilleres. A més, la comissió no s'esgota amb l'informe final, sinó que ha d'oferir un procés d'acompanyament a les víctimes que pugui promoure la convivència als territoris, just el tercer objectiu assenyalat en l'acord. El seguiment de les seves recomanacions serà cabdal per contribuir a reconstruir el teixit social de les comunitats afectades. D'altra banda, els diferents components del sistema integral de veritat, justícia, reparació i no repetició han d'estar prou equilibrats i coordinats, implementats de manera coherent perquè tots compleixin amb els seus propòsits i no generin desequilibris en cada un dels seus components.

És d'esperar que aquest mecanisme contribueixi de manera significativa a construir el marc públic d'un discurs de memòria que estableixi un nou paradigma oficial de veritat, ja que els actuals estàndards de la justícia transicional assenyalen que és un dels mecanismes que de forma més eficaç satisfan el dret a la veritat. Si la justícia serà modulada amb un sistema de penes on no seran tan crucials les penes privatives de la llibertat, es requereix que existeixin altes dosis de veritat perquè la justícia transicional sigui més conforme amb els estàndards internacionals. Com ha escrit Michael Ignatieff, una Comissió de la Veritat almenys disminueix un nombre rellevant de mentides que hi ha en contextos en els quals han tingut lloc greus violacions de drets humans o infraccions greus del dret internacional humanitari. Seria convenient que la comissió que molt properament començarà a funcionar a Colòmbia acabi amb algunes d'aquestes mentides i fundi una veritat que contribueixi de manera més decidida a la pau entre els colombians i colombianes.

Fotografia : Lowfill Tarmak

© Generalitat de Catalunya